

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

(повна назва закладу вищої освіти)

Факультет/інститут _____ геолого-географічний

Кафедра географії України, ґрунтознавства і земельного кадастру

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної роботи

Запорожченко О. В.

_____ 20__ р.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Теоретичні проблеми економічної і соціальної географії

(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти _____ перший (бакалаврський)

Спеціальність _____ 014.07 Середня освіта (Географія)

(код і назва спеціальності (тей))

2020 р.

Розробники:

Топчієв Олександр Григорович – завідувач кафедри економічної та соціальної географії і туризму, д.г.н., професор

Навчальна програма затверджена на засіданні кафедри географії України, ґрунтознавства і земельного кадастру.

Протокол № 1 від. “31” серпня 2020 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

(Буяновський А.О.)
(прізвище та ініціали)

Обговорено та рекомендовано до затвердження навчально-методичною комісією (НМК) геолого-географічного факультету:

Протокол № 1 від. “23” _____ 09 _____ 2020 р.

Голова НМК

(підпис)

(Сич В.А.)
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Теоретичні проблеми економічної і соціальної географії» складена відповідно до освітньо-професійної програми першого рівня підготовки (бакалавр) спеціальності 014.07 Середня освіта (Географії).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретико-методологічні проблеми суспільної географії

Місце навчальної дисципліни в структурі освітнього процесу. Дисципліна «Теоретичні проблеми економічної і соціальної географії» належить до вибіркових та базується на знаннях з курсів «Основи суспільної географії», «Філософія», «Політологія» та інші.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Концептуально-понятійний арсенал суспільної географії
2. Головні напрями й парадигми сучасної суспільної географії

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Теоретичні проблеми економічної і соціальної географії» є формування теоретико-методологічних засад вітчизняної суспільної географії

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Теоретичні проблеми економічної і соціальної географії» є:

- 1) ознайомлення з сучасним концептуально-понятійним апаратом суспільної географії;
- 2) знайомство з головними парадигмами і концепціями суспільної географії;
- 3) прогнозування подальшого розвитку суспільної географії.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей:**

ФК1 - Здатність демонструвати знання об'єктно-предметної суті, понятійно-термінологічного апарату, структури географії, її місця і зв'язків в системі наук, історії розвитку, значення для суспільства

ФК4 - Здатність давати оцінку географічним процесам та явищам для подальшого прогнозування особливостей співпраці країн на глобальному та регіональному рівнях

ФК5 - Здатність орієнтуватися у світовому й національному географічному освітньо-науковому просторі в контексті необхідності постійного розширення і актуалізації географічних знань для підвищення професійної майстерності

ФК15 - здатність розуміти методологію пізнання економічних явищ і процесів, законів, закономірностей, рушійних сил розвитку суспільного виробництва для найбільш повного задоволення матеріальних і соціально-економічних потреб

Кінцеві **програмні результати навчання**, формуванню яких сприяє навчальна дисципліна:

ПРН4 - знає основні фізико-географічні та суспільно-географічні процеси, що відбуваються у географічному просторі на різних рівнях його організації, причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства

ПРН6 - знає та розуміє закономірності територіальної організації суспільного виробництва, населення, культури та релігій, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та країнах, в Україні та її регіонах, територіального планування

ПРН7 - розуміє основні механізми функціонування природних і суспільних територіальних комплексів, окремих її компонентів, класифікує зв'язки і залежності між компонентами, знає причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- 1) головні закономірності суспільно-географічних процесів;

- 2) володіти системою базових понять і категорій суспільної географії;
- 3) тенденції сучасних трансформацій понятійно-концептуального арсеналу суспільної географії

вміти:

- 1) розробляти логічні схеми базових понять і категорій суспільної географії різних авторів і шкіл;
- 2) користуватися сучасною системою базових понять суспільної географії;
- 3) аналізувати головні тенденції змін і трансформацій у методології суспільної географії

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 150 години 5 кредитів ЄКТС.

2. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Методологічні і метатеоретичні проблеми СГ

Тема 1. Поняття методологічних проблем науки

Пов'язаність з філософією науки. Групи методологічних проблем. Праці вітчизняних та зарубіжних учених з методологічних проблем суспільної географії (СГ). Принципова структура процесу пізнання у СГ. Реальні, теоретичні та віртуальні об'єкти.

Тема 2. Проблема об'єктів СГ

Проблема загального реального об'єкта у СГ – суспільства і його складових частин. Трагування категорій “суспільство” різними авторами і у різні періоди. Формаційне розуміння суспільства: єдність продуктивних сил і виробничих відносин. Сучасне трактування продуктивних сил. Суспільство як геосферна категорія. Діяльнісний підхід до розуміння структури суспільства у контексті видів людської життєдіяльності (трудової, соціоприродної, відтворювальної, споживальної, екстичної). Цивілізаційне трактування суспільства. Цивілізації за Тойнбі та Гантінгтоном.

Проблема теоретичних об'єктів СГ. Теоретичний та емпіричний рівні пізнання. Поняття протетеоретичні об'єкти пізнання у СГ. Географічні концепти і конструкти.

Проблема віртуальних об'єктів у СГ. Сутність віртуальності у наукових дослідженнях. Групи віртуальних об'єктів: принципово можливі, ідеальні, функціонально-інформаційні. Перспективи застосування віртуальних об'єктів у СГ.

Тема 3. Проблеми простору і часу у СГ

Простір і час як міждисциплінарні об'єкти. Географічний і суспільно-географічний простір – час. Категорія простору у СГ: “просторові” категорії (суспільно-географічне положення, геопросторові відношення – зв'язки і структури, закони геопросторової організації суспільства та ін.). Геопросторові переміщення, зміщення, зсуви у господарстві і розселенні. Закон “тертя простору”. Категорія часу у СГ. Час і розвиток та функціонування геопросторових суспільних систем. Час як фактор геопросторової організації суспільства.

Тема 4. Гносеологічні проблеми СГ

Групи гносеологічних проблем. Проблеми істинності суспільно-географічного знання. Абсолютна і відносна істина. Критерії істинності знання у СГ. Суспільно-географічні наукові факти. Процеси логічного обґрунтування.

Тема 5. Поняття метатеоретичних проблем науки та її предмету

Метаматематика, металогіка, метагеографія і метакартографія. Праці українських і зарубіжних учених з проблем мета географії (А. Асланікашвілі, Ю. Саушкін та ін.). Групи метатеоретичних проблем.

Проблеми предмета дослідження СГ. Сутність предмета науки. Предмет СГ – геопросторова організація суспільства і його структурних частин – окремих геосфер і видів діяльності. “Пласти” геопросторової організації: взаєморозташування об'єктів, їх зв'язаність, наявність просторових утворень, геоструктур і систем, геопросторове

функціонування.

Тема 6. Проблеми конкретних об'єктів дослідження

Конкретні об'єкти дослідження як форми геопросторової організації суспільства і його складових частин. Глобальні форми: світове господарство, світовий соціум і цивілізація, світові геополітичні форми (ООН). Регіональні форми: держава як нульова форма геопросторової організації людства. Цивілізаційний рівень. Внутрішньодержавні форми: соціально-економічні та суспільно-географічні райони (регіони). Елементарні форми: міські і сільські поселення. Територіальні суспільно-географічні комплекси і системи. Компонентні та інтегральні геопросторові форми.

Проблеми змісту СГ. Розуміння форми і змісту науки. Зміст СГ як сукупність чи система її наукових проблем, ідей та гіпотез, понять і категорій, поняттєво-термінологічних систем, принципів, законів і закономірностей, теорій і концепцій. Проблема змісту описової (deskriptivної) СГ.

Тема 7. Проблеми структури і зв'язків СГ

Наукові підходи до структуризації СГ. Фундаментальна і прикладна СГ і науково-дослідна та конструктивна діяльність. Класифікація суспільно-географічних дисциплін. Порівняльна характеристика класифікацій С. Ниммік, С. Лаврова, О. Ващенко, М. Пістун, О. Шаблія і О. Топчієва. Блоки суспільно-географічних дисциплін: основні, суміжні і допоміжні дисципліни за О.Шаблієм.

Проблеми зв'язків СГ. Типи і види зв'язків. Зв'язки з системою природничих та суспільних наук. Проблеми формування "межових" наукових дисциплін: геодемографії, геоeкономіки, геософії, геосоціології, геополітики та ін.

Проблема функції СГ у сучасних умовах. Теоретична, конструктивна, освітня і виховна функція. СГ і патріотичне виховання.

Змістовий модуль 2. Теоретичні проблеми суспільної географії

Тема 8. Проблеми законів і закономірностей у СГ

Поняття закону природи, суспільства і мислення. Закони і закономірності науки.

Класифікація законів науки. Підходи до систематизації законів і закономірностей у СГ.

Розробки українськими авторами цієї проблеми (М. Паламарчук, М. Пістун, О. Шаблій та ін.). Проблеми типізації законів і закономірностей СГ. Генетичні, структурні закони. Закони геопросторової відповідності та функціональні (в т. ч. кібернетичні).

Генетичні закони. Їх сутність. Закон географічної диференціації. Його прояв у економічній географії як закону географічного поділу праці і закономірностей територіальної спеціалізації. Закон географічної інтеграції (об'єднання). Його прояв у економічній географії як закону територіальної інтеграції праці та закономірностей територіальної комплексності. Результати дії названих законів і закономірностей: формування сільських і міських поселень, економічних і соціально-економічних районів, промислових і міських агломерацій, держав і їх об'єднань, світового соціуму.

Закони геопросторової структури і відповідності. Поняття цих законів. Зв'язки між ними. Закон "кілець Й. Тюнена" та "граток В. Кристаллера". Принцип нестрогого поділу територіальних систем на системи як результат дії структурних законів. Закони геопросторової відповідності одних територіальних систем іншим. Відповідність територіальних систем послуг до територіальних систем розселення.

Функціональні закони у СГ. Гравітаційні закони. Особливості дії у територіальних системах кібернетичних законів.

Тема 9. Проблеми теорій і концепцій СГ

Поняття наукової теорії і концепції. Класи наукових теорій і концепцій. Аналіз наукових праць у цій сфері. Проблеми теорії центральних місць (В. Кристаллер, А. Льюїс, В. Ізард). Теорія мережевих систем в інформаційному та постіндустріальному суспільстві.

Теорія розселення. Ієрархія систем розселення. Міські системи розселення у постіндустріальному суспільстві. Концепція опорного каркасу розселення. Принципи геопросторової організації обласних систем розселення.

Теорія просторової поведінки людини. Поняття про ментальні карти. Теорія просторової дифузії та інновації. Проблеми моделювання дифузії інформації.

Тема 10. Проблеми економіко-географічних і геоekonomічних теорій і концепцій

Критика економічного детермінізму у СГ. Розмісницькі теорії. Теорії штандорту Й. Тюнена, А. Вебера, А. Льоша. Їх практичне застосування до розв'язання проблем розміщення у постіндустріальному суспільстві. Концепція гнучкої геопросторової організації господарства в інформаційному суспільстві (О. Шаблій).

Теорія “полюсів зростання”. Види і форми поляризації. Плюси і мінуси цієї теорії і відповідної практики.

Актуальні проблеми теорії регіоналізації. Категорія економічного і економіко-географічного району у теорії регіоналізації. Проблема чинників районоформування у теорії регіоналізації. Концепція територіальної структури економічного і економіко-географічного району. Рівні економічного районування. Основи теорії суспільно-географічної регіоналізації на прикладі України. Спеціальна регіоналізація.

Тема 11. Проблеми теорії територіального комплексування

Ідея територіальної комплексності у суспільній географії. Система зв'язків територіальних комплексів. Структури територіальних комплексів: компонентно-територіальна, функціональна. Концепція міжгалузевих комплексів. Концепція енерговиробничих циклів М. Колосовського.

Тема 12. Проблеми політико-географічних і геополітичних теорій і концепцій

Теорії, пов'язані з категорією держави (організменні теорії Ф.Ратцеля і Р. Челлена). Квазінаукові конструкції К. Гаусгофера. Функціональна теорія держави Р. Гартшорна. Теорія “держави-вмістилища” П. Тейлора.

Глобальні геополітичні та геостратегічні концепції. Концепція А. Мелана. Гіпотези “світового острова” Г. Маккіндера. Концепція “Євразійського узбіччя” Н. Спайкмена. Цивілізаційна концепція С. Гантінгтона. Американські, російські та українські геополітичні доктрини. Їх сучасні аспекти.

Тема 13. Конструктивні проблеми СГ

Поняття конструктивних проблем (КП). Типи і види конструктивних проблем. СГ і проблеми геопросторової організації суспільства. Суспільно-географічні основи обґрунтування регіональних проблем розвитку і розміщення продуктивних сил. Районне розпланування, цільові програми розвитку регіонів, містопроєктування, створення Вільних економічних зон (ВЕЗ) і формування територій пріоритетного розвитку.

СГ і територіально-адміністративний устрій та електоральний поділ території на виборчі округи.

СГ і раціональне використання природних ресурсів та сталий розвиток регіонів.

Тема 14. Методичні проблеми СГ

Сутність методичних проблем. Проблеми осучаснення методів дослідження: використання ГІС, математичного моделювання. Їх поєднання з картографічним методом. Роль загальнонаукових і спеціально наукових методів. Філософські методи у сучасну епоху (критичні недооцінки філософських методологічних принципів руху, розвитку, причинного). Специфічна роль власне суспільно-географічних методів регіоналізації, системоформування, географічних циклів та ін.

3. Рекомендована література

Базова

1. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до економічної та соціальної географії. – К., 1997.

2. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса, 2005. – 632 с.
3. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії. Підручник. – Одеса: Астропринт, 2009. – 541 с.

Допоміжна

1. Алаєв Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Джеймс П., Мартин Дж. Все возможные миры. Развитие географических идей / Пер. сангл.–М.: Прогресс, 1988.–672 с.
3. Доценко А. І. Регіональне розселення: проблеми і перспективи. – К., 1994.
4. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії. – К., 1993.
5. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теоретико-методологічні основи). – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 88 с.
6. Луцишин П. В., Клімонт Д., Луцишин Н. П. Територіальна організація суспільства (основитеорії). – Луцьк: Вежа, 2001. – 334 с.
7. Новітня українська суспільна географія. Хрестоматія. / Упорядник О. Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 1008 с.
8. Паламарчук М. М., Паламарчук О. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998.
9. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії. – К., 1996.
10. Розміщення продуктивних сил / За ред. проф. Є. Качана. – К., 2000.
11. Соціально-економічна географія світу / За ред. С. П. Кузика.–Львів: Світ, 2002.–672 с.
12. Соціально-економічна географія України / За ред. О. І. Шаблія. – 2 вид, перероб і доп. – Львів: Світ, 2000.–680 с.

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, електронні фахові видання // www.nbuv.gov.ua
2. Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника // <http://www.library.lviv.ua/>
3. Національна історична бібліотека України :// <http://www.dibu.kiev.ua/>
4. Національна парламентська бібліотека України // <http://www.nplu.org/>
5. Харківська державна наукова бібліотека України імені В. Короленка // <http://korolenko.kharkov.com/>
6. Наукова бібліотека ім.В. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка // <http://lib-gw.univ.kiev.ua/>
7. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка // <http://library.lnu.edu.ua/bibl/>
8. Книжкова палата України імені Івана Федорова // <http://www.ukrbook.net/>
9. Таврійський національний університет ім. В. Вернадського, періодичні видання // http://science.crimea.edu/zapiski/zapis_ser.html
10. Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, періодичні видання // http://library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusk.djvu

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання іспит

5. Засоби діагностики успішності навчання Поточне тестування, оцінка виконання практичних та самостійних завдань, підсумкове контрольне опитування.